

dr hab. Andrzej Ładyżyński, prof. UW
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Wrocławski

Wrocław, 18 grudnia 2018 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani Magister Beaty Krzaczkowskiej pt.: *Psychospołeczne uwarunkowania strategii radzenia sobie adolescentów w sytuacji konfliktu społecznego*, przygotowanej na Wydziale Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu, pod kierunkiem Pani Profesor dr hab. Danuty Boreckiej-Biernat

Rozprawa została poświęcona strategiom radzenia sobie przez młodzież w sytuacji konfliktu społecznego. Konflikt jawi się jako fundamentalny kontekst życiowy każdej jednostki. To zdarzenie odzwierciedlające istnienie sprzeczności interesów, pragnień, motywów oraz działań jest wpisane w doświadczenie intra- i interpersonalne. Jest nieuchronne zwłaszcza w relacjach międzyludzkich ze względu na różnice występujące w realizacji dążeń i potrzeb każdej osoby. I w tym kontekście podjętą przez Doktorantkę problematykę należy uznać za aktualną oraz ważną. Zwłaszcza, gdy weźmiemy pod uwagę konflikty przedstawicieli młodego pokolenia, które jak wynika z badań, posiadają znamiona różnic/sprzeczności przekraczających możliwości adaptacyjne adolescentów.

1. Struktura formalna

Praca składa się ze streszczenia w języku angielskim oraz polskim, wstępu, czterech rozdziałów teoretycznych, rozdziału metodologicznego. W części empirycznej zamieszczono rozdział opisujący wyniki badań własnych oraz rozdział przedstawiający dyskusję wyników badań podejmujących ocenę wartości teoretycznych i praktycznych wyników analiz a także propozycje przyszłych kierunków badań. Rozprawa zawiera również bibliografię oraz aneks składający się z zestawu siedmiu tabel zawierających predyktory rozwiązywania konfliktów. Praca w części zasadniczej liczy 246 stron oraz 30 stron aneksowych. Struktura w przedstawionym układzie jest przejrzysta.

2. Ocena merytoryczna przedstawionej rozprawy

Rozprawie nadano charakter teoretyczno-empiryczny. Jej tytuł w podanym brzmieniu jest prawidłowy. Wydziwitek jego jest jednoznaczny i jasno wynika z niego, co stanowi Doktorantka czyni przedmiotem swoich badań.

A. Część teoretyczna rozprawy

W dziewięciostronicowym *Wstępie* Autorka podejmuje zagadnienia dotyczące konfliktów międzyludzkich oraz strategii ich skutecznego rozwiązywania. To odnosi do własnego przedmiotu badań oraz celu. W pierwszej części swoją uwagę koncentruje na strategii rozwiązywania konfliktów, którą wiąże nieodłącznie ze sztuką porozumiewania się. W szczególny sposób podkreśla, że konflikty interpersonalne są również udziałem dzieci i młodzieży w wieku dorastania. Zauważa, że sytuacja najmłodszego pokolenia w kontakcie zmagania się z konfliktami jest trudniejsza niż sytuacja dorosłych. Wskazuje, że zadaniem dorosłych jest ochrona dzieci oraz młodzieży przed zbyt trudnymi doświadczeniami konfliktów, zwłaszcza przerastających ich możliwości rozwojowe oraz kształtowanie mechanizmów służących konstruktywnemu radzeniu sobie z sytuacją trudną. We wstępie znajdujemy również omówienie tego, co znajduje się w poszczególnych częściach pracy. Z analizy treści wstępu wynika, że Autorka nie tylko interesuje się podjętymi przez siebie obszarami badań, ale posiada również doświadczenie praktyczne, co jest w przekonaniu recenzenta bardzo udanym połączeniem. Pani B. Krzaczkowska posiada doświadczenia w pracy terapeutycznej (s.9).

Rozdział I - Sytuacja konfliktu społecznego i radzenia sobie. Autorka podejmuje w nim pojęcie konfliktu społecznego, rozpracowuje interakcyjny model konfliktów interpersonalnych. Szeroko omawia pojęcie konfliktu społecznego definiując go w świetle bogatej literatury przedmiotu i umieszczając definicję w kontekście komunikacji interpersonalnej. Słusznie uznaje, że źródłem wielu konfliktów stają się właśnie bariery oraz przeszkody w komunikacji międzyludzkiej odnoszące się do wyrażania własnych potrzeb, postaw oraz wartości. Autorka postrzega konflikt jako zjawisko nieuchronnie wpisane w relacje interpersonalne, wskazuje przyczyny konfliktu, warunki, które są niezbędne do jego wystąpienia. Zauważa, że można postrzegać go w kategoriach stanu lub procesu. Wymienia także okoliczności występujące w relacjach społecznych prowadzące do konfliktów, wyodrębnia różne kategorie konfliktów. Odnosi się do etapów przebiegu konfliktów. Podkreśla powszechność oraz wagę występowania sytuacji konfliktowych oraz fakt, że często są one poddawane eksploracjom badawczym. Zauważa, że konflikt nie jest czymś złym i na ogół nieuniknionym, ale o tym jak będzie postrzegany decyduje dopiero sposób jego rozwiązywania.

Sporo uwagi poświęca w tym rozdziale sytuacjom trudnym. Definiuje i kategoryzuje strategie radzenia sobie w niełatwych sytuacjach społecznych, ukazuje interakcyjny paradygmat stresu i radzenia sobie. Autorka zapowiada również wykorzystanie, modelu funkcjonowania człowieka w sytuacjach trudnych na podstawie teorii zasobów Stevana Hobfolla, uwzględniający osobowościowe i środowiskowe zasoby adolescentów. Odwołuje się do teorii transakcyjnej stresu i radzenia sobie Richarda Lazarusa, przedstawia strategie radzenia sobie w sytuacji konfliktów interpersonalnych. Omawiając strategie rozwiązywania konfliktów Autorka opiera się na koncepcji teorii konfliktów Blake'a i Mounтона wyróżniających pięć strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktowych, takich jak: rywalizacja, współpraca, dostosowanie, unikanie, kompromis.

Rozdział II – *Adolescencja okresem kryzysów i konfliktów*. Treść rozdziału uzasadniona jest przez fakt, że to nastolatki właśnie stanowią dla Autorki próbę badaną. Tu szeroko charakteryzuje ten kluczowy i niezwykle ważny etap rozwojowy. Poświęca uwagę młodzieży z deficytami i niepełnosprawnością intelektualną. Odnosi się do licznych wyników badań adolescentów. Jedyne co budzi tu moje zamyślenie, to fakt pominięcia w rozważaniach o nastolatkach ich rodziców. Otóż koncentrując się na nastoletnich dzieciach w opracowaniach często zapominamy, że sytuacja nastolatków wiąże się ściśle z ich opiekunami. Kryzys okresu dorastania spotyka się bowiem z kryzysem „połowy życia” i dopiero ta fuzja „stanów sprzeczności” stanowi wypadkową tego, co dzieje się w rodzinie i tego co stanowi doświadczenie nastolatków.

Rozdział III tytułuje Autorka: *Rodzinne uwarunkowania strategii radzenia sobie adolescentów w sytuacji konfliktu społecznego*. Podrozdział pierwszy tego rozdziału koncentruje się na zasobach rodzinnych adolescentów. Nie sposób nie zgodzić się z Doktorantką określającą rodzinę jako najbliższy kontekst rozwoju dziecka (s.62). Mówiąc o zasobach rodzinnych w sposób szczególny odwołuje się Ona do tych, które przyczyniają się do pozytywnego funkcjonowania i rozwoju jej członków. Przywołuje czynnik tzw. resilience (rezyliencja) sprzyjający dobremu funkcjonowaniu jednostki w życiu społecznym. Odnosi się również do rozwojowej teorii sytuacji trudnych Marii Tyszkowej, podkreślającej wpływ doświadczeń młodego pokolenia wyniesionych z rodziny pochodzenia.

Szczególny akcent w pracy został położony przez Autorkę właśnie na parentyfikacji, zjawisku zamiany ról/odwrócenia ról. Zamiana polega na tym, że dziecko staje się sprzymierzeńcem, opiekunem a nawet buforem trudnych emocji rodzica oraz osobą wspierającą go. To odwrócenie ról stanowi często dla dziecka obciążenie przekraczające możliwości rozwojowe i umiejętności radzenia sobie z tym doświadczeniem. Wywiera wpływ

też na późniejsze życie dzieci i młodzieży. Zjawisko parentyfikacji umieszcza Autorka w kontekście szerszych zmian cywilizacyjnych współczesnego świata.

Rozdział IV - *Osobowościowe uwarunkowania strategii radzenia sobie przez adolescentów*, to najobszerniejszy spośród rozdziałów teoretycznych. Autorka dokonuje tu przeglądu najistotniejszych uwarunkowań, do których zalicza: ocenę poznawczą stresu, samoocenę, lęk, inteligencję emocjonalną, poczucie umiejscowienia kontroli oraz jakość życia. Uwarunkowania te stanowią dla Autorki predyktory radzenia sobie w sytuacjach trudnych przez badanych młodych ludzi.

Podsumowując część teoretyczną stwierdzam, że trafnie wybrano i dookreślono tematykę badawczą. Rozdziały zostały napisane z wykorzystaniem dużej wiedzy Doktorantki. Cała część teoretyczna to obszerna objętościowo podwalina rozprawy. Zajmuje połowę pracy. W odczuciu recenzenta wybrane i omówione zagadnienia stanowią dobre tło dla części empirycznej. Rozdziały teoretyczne charakteryzują się przejrzystością, są starannie napisane. Zawartość treściowa rozdziałów jest zgodna z ich tytułami. Z narracji wyłania się Autorka wykazująca się dobrą znajomością literatury, umiejętnością analizy przedmiotu oraz dostrzegająca związki przyczynowo-skutkowe.

B. Metodologiczne podstawy rozprawy

Na początek odniosę się do celu pracy sformułowanego przez Doktorantkę. Autorka czyni to w rozprawie w kilku miejscach i tak w streszczeniu: *celem pracy jest odpowiedź na pytanie badawcze dotyczące oceny wpływu wybranych czynników rodzinnych i osobowościowych na strategie radzenia sobie adolescentów w sytuacji konfliktu społecznego* (s. 3). We wstępie pracy Autorka pisze, że *badania mają na celu wskazać na istotne predyktory procesu radzenia sobie adolescentów* (s.5). I w części metodologicznej powtarza, to co wybrzmiewa już w streszczeniu pisząc, że celem jest *odpowiedź na pytanie badawcze(...)* (s.125) oraz jeszcze raz, gdy mówi, że celem jest: *określenie psychospołecznych uwarunkowań strategii radzenia sobie adolescentów w sytuacjach konfliktu społecznego* (s.128). I recenzentowi najbliżej do tak właśnie dookreślonego celu ze wstępu lub z podrozdziału 5.2. *Problemy i pytania badawcze* (s.128).

Przedmiot określony we wstępie sformowano w pracy jako: *wykazanie, jak radzi sobie współczesna młodzież w sytuacji konfliktu społecznego, do jakich strategii w procesie ich rozwiązywania się odwołuje, jakimi zasobami rodzinnymi, osobowościowymi dysponuje* (s.5). Można się z tym zgodzić, że to jak młodzież sobie radzi - to właśnie strategie. Co interesujące w rozdziale metodologicznym Autorka już nie przywołuje przedmiotu badań.

Problemy badawcze zostały sformułowane w sposób prawidłowy. Autorka zastosowała interesujący zabieg podziału pytań badawczych na dwie grupy. Dwa główne problemy odnoszą się do 1) predyktorów poszczególnych strategii radzenia sobie przez adolescentów oraz 2) różnic w zakresie rozwiązywania konfliktów, parentyfikacji, poznawczej oceny stresu, samooceny, lęku, inteligencji emocjonalnej, poczucia umiejscowienia kontroli i poczucia jakości życia ze względu na płeć oraz wynikających z wieku badanej młodzieży. Prawidłowo sformułowano również hipotezy badawcze. Autorka korzysta z pomiaru statystycznego. Trafnie sformułowala zmienną zależną, którą stanowią strategie radzenia sobie adolescentów w sytuacji konfliktu społecznego w kategoriach: rywalizacja, współpraca, dostosowanie, unikanie, kompromis. Zbadała zależność pomiędzy tą zmienną a zmiennymi niezależnymi takimi jak: parentyfikacja, ocena poznawcza stresu, samoocena, lęk, inteligencja emocjonalna, umiejscowienie kontroli, jakość życia. Za zbyt częste powtórzenie uznaję jednak treści odnoszące się do skrótowego omówienia prezentowanych wcześniej kwestionariuszy (s.158).

W podrozdziale 5.6. *Metoda badań własnych* recenzentowi zabrakło określenia nazwy zastosowanej metody badawczej. A przyświeca mu myśl, że tytuł podrozdziału zobowiązuje. Za to wnikliwie – co z kolei pragnę docenić – Doktorantka wskazuje oraz charakteryzuje zastosowane narzędzia badawcze: Kwestionariusz Stylów Rozwiązywania Konfliktów (KSRK), Kwestionariusz Parentyfikacji (KP), Kwestionariusz Oceny Stresu (KOS), Inwentarz Stanu i Cechy Lęku (STAI), Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej (INTE), Kwestionariusz do Badania Poczucia Kontroli, (KPBK-R), Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia (KPJŻ).

W podrozdziale 5.7. *Osoby badane i przebieg badań* dowiadujemy się o liczbie badanej młodzieży (265 osób). To dość liczna próba. Jeśli jednak uwzględnić tak wiele zmiennych badanych przez Autorkę, to liczba nie jest już tak imponująca. Grupa badana została zróżnicowana. Znalazła się tu młodzież z Liceum Ogólnokształcącego, Technikum Mechanicznego i Technikum Rolniczego. Rozumiem, że chodziło o szerszą próbę zróżnicowania badanej młodzieży. To dobry pomysł – takie zdywersyfikowanie próby badanej. Brak jednak informacji o motywach takiego działania.

Podsumowując rozdział metodologiczny należy uznać za właściwie przedstawiony. Wystarczającą podwaliną do takiej oceny stanowią właściwie postawiony cel, dobrze skonstruowane problemy badawcze - zarówno główny, jak i szczegółowe. Prawidłowo sformułowano zostały hipotezy badawcze. Przedstawiono - zastosowany następnie w części empirycznej - bardzo bogaty zestaw narzędzi badawczych. W odczuciu recenzenta to adekwatny dobór zaawansowanych testów statystycznej istotności. Podsumowując

opiniowanie części empirycznej projektu badawczego mgr B. Krzaczkowskiej stwierdzam, że został on opracowany w sposób staranny i zasługuje na bardzo pozytywną ocenę.

C. Realizacja projektu badawczego

Na część empiryczną składają się dwa rozdziały, które zawierają analizy statystyczne wyników badań, dyskusję oraz zakończenie. Wysoko oceniam tę część rozprawy. Pierwszy spośród nich – *Wyniki* - przedstawia rodzinne i osobowościowe predyktory strategii rozwiązywania konfliktów w ujęciu ogólnym i szczegółowym. Ta zmienna została rozpracowana w kategoriach: rywalizacji, współpracy, dostosowania, unikania i kompromisu. W celu uzyskania odpowiedzi na pytania badawcze oraz dokonania weryfikacji hipotez Doktorantka przeprowadziła badania istotnościowe z użyciem analiz regresji, współczynników korelacji liniowych oraz istotności różnic międzygrupowych.

Przeprowadzone przez Doktorantkę analizy statystyczne pozwoliły Jej potwierdzić wiele założeń z istniejącymi koncepcjami teoretycznymi. Dostarczyły Autorce jednocześnie sporo wartościowych wniosków potwierdzających transakcyjny model funkcjonowania młodego człowieka w sytuacji konfliktu społecznego. Z badań wynika, że na radzenie sobie przez adolescentów w trudnej sytuacji społecznej, wpływa szereg splecionych ze sobą czynników związanych z zasobami rodzinnymi i osobowościowymi. Wyniki badań uwzględniające płeć pozwoliły w większości na uchwycenie istotnych różnic statystycznych pomiędzy dziewczętami a chłopcami w zakresie określonej strategii rozwiązywania konfliktów, oceny poznawczej stresu, samooceny, leku, inteligencji, emocjonalnej, umiejscowienia kontroli i jakości życia. Z kolei rezultaty badań odnoszące się do wieku badanych wykazały, że wraz z wiekiem adolescentów maleje poziom samooceny, poziom stosowania strategii rywalizacyjnej, a także następuje wzrost lęku-cechy.

Na szczególne uznanie zasługuje rozdział siódmy – *Dyskusja, wartość teoretyczna i praktyczna wyników analiz i przyszłe kierunki badań*, w którym Doktorantka podejmuje dyskusję nad miejscem własnych osiągnięć badawczych w szerszym kontekście. W językowym wymiarze w tytule zamiast podwójnego „i” można dodać „oraz”. Tę dysputę w oparciu o własne badania empiryczne Autorka osadza w literaturze przedmiotu. Dyskusja pomimo dużej ilości badanych predyktorów jest prowadzona zgodnie z porządkiem obejmującym wyjaśnienie każdej zmiennej w kontekście poszczególnych strategii rozwiązywania konfliktów przez adolescentów. Wyniki analiz ukazują interakcyjny wpływ poszczególnych zmiennych na daną

strategię rozwiązywania konfliktów, a uzyskanie pełnego obrazu funkcjonowania jednostki wymaga szerszego spojrzenia na poszczególne predyktory i wzajemne związki pomiędzy nimi.

Za bardzo interesujący uznaję podrozdział tej części - *Wkład w teorię i zastosowania aplikacyjne*. W odczuciu recenzenta te badania o charakterze psychologicznym znajdują odniesienia do sfery praktyki, zwłaszcza pracy z rodziną. Szczególny nacisk kładzie Doktorantka na możliwości intensyfikacji działań tak zwanych szkół dla rodziców, popularnej formy oddziaływania edukacyjnego na dorosłych, takiego, by mogli oni towarzyszyć swoim dzieciom, otworzyć się na realizację ich potrzeb oraz wzmocnić własne kompetencje. W tej części Doktorantka, choć sama sposób niezwykle sprawnie realizuje badania o charakterze ilościowym, dostrzega pewne ich ograniczenia oraz postrzega możliwości dalszych eksploracji badawczych prowadzonych w paradygmacie jakościowym. Świadczy to o otwartości Doktorantki.

Podsumowując ocenę tej części pragnę podkreślić staranne uporządkowanie wyników badań w rozdziale empirycznym oraz wyrazistość w ich interpretacji. Doktorantka posiada umiejętność wnioskowania. Na każdym etapie potrafi odnieść się do literatury przedmiotu. Cenne jest również to, że wyniki badań mają znaczenie dla praktyki społecznej.

Bibliografia

Bibliografia rozprawy nie jest bardzo rozbudowana. Pozycji jest w zestawieniu – szacunkowo - około 130. Literatura została jednak trafnie dobrana. Przeważają naukowe publikacje z psychologii, wspomaga się Autorka tekstami pedagogicznymi. Sięga również po opracowania popularne. Nie uznaję tego jednak za słabość lecz zaletę, gdyż niektóre z tych publikacji posiadają wysoką wartość (np. publikacja W.Eichelbergera, *Zdradzony przez ojca*). Autorka wykorzystuje dzieła aktualne oraz uznane za klasyczne, starsze publikacje w języku polskim. Korzysta też z literatury obcej. Naliczyłem ponad dwadzieścia publikacji anglojęzycznych.

Narracja tekstu

Na podkreślenie zasługuje również staranność językowa opracowania. Doktorantka utrzymuje tekst w dobrej narracji. Autorka nie uchroniła się przed pewnymi drobnymi uchybieniami. Przykładowo znajdujemy drobne niezgrabności językowe np. sformułowanie: *liczne doświadczenie autorki* (s.9), nieco błędów interpunkcyjnych (np. s.9, 191). Przywoływanych w teście autorów sygnuje Doktorantka niekiedy jedynie nazwiskiem, co jest

do przyjęcia. Niektórych spośród autorów darzy jednak szczególnymi względami i wówczas dodaje imię w pełnym brzmieniu. Nie zawsze jest jednak tak, że za pierwszym razem mamy imię i nazwisko, a przy ponownym przywołaniu jedynie nazwisko. W przypisie (s.236) znajduje się odniesienie do publikacji Coveya, której brak w bibliografii. Uchybień tych jest jednak niewiele.

Podsumowanie oraz konkluzja

Przedstawiona mi do oceny praca to oryginalny projekt empiryczny. Autorka podejmuje zagadnienie w sposób holistyczny. Do walorów pracy zaliczam jej interdyscyplinarność. Udaje się Jej uchwycić w podejmowanych badaniach wiele zmiennych, co pozwala uzyskać szeroki wgląd w bardzo złożony mechanizm radzenia sobie nastolatkom znajdujących się w sytuacji konfliktu społecznego. Stąd stanowi niewątpliwe osiągnięcie naukowe, poszerzające aktualny stan wiedzy w tym zakresie.

Rozprawa jest interesująca poznawczo. To praca refleksyjnego praktyka. Doktorantka wypełnia ważną lukę badawczą, co uznaję za element nowatorski. Rozprawa w każdej swej części została zrealizowana w sposób bardzo staranny. Bardzo wnikliwie i - co istotne - na każdym etapie konstrukcji rozprawy wykorzystano literaturę przedmiotu, co świadczy o dociekliwości Doktorantki oraz umiejętności łączenia przez nią analiz literatury z własnymi przemyśleniami oraz wynikami badań własnych.

Podsumowując, oceniam pozytywnie opiniowaną rozprawę doktorską, we wszystkich jej wymiarach zarówno zamysł teoretyczny, koncepcję metodologiczną, jak i realizację badania empirycznego. Wskazane w tekście uchybienia i drobne wątpliwości nie umniejszają tej oceny. Sposób realizacji projektu badawczego dowodzi kompetencji naukowych Doktorantki, wskazuje na dobrą znajomość dotychczasowych badań, umiejętność krytycznej analizy danych, konstruowania metod, technik oraz narzędzi badawczych, umiejętność wyciągania wniosków, zakreslania obszarów dla praktyki psychologiczno-pedagogicznej. Konkludując stwierdzam, że przekazana mi do recenzji praca doktorska mgr Beaty Krzaczkowskiej pt.: *Psychospołeczne uwarunkowania strategii radzenia sobie adolescentów w sytuacji konfliktu społecznego* oceniam jednoznacznie pozytywnie oraz zdecydowanie opowiadam się za przyjęciem niniejszej dysertacji doktorskiej do dalszych procedur przewodu doktorskiego.

A. Sztybel